

ҚР ҰЛТТЫҚ банкiнiң операциялары

PhD, доцент Досжан Р.Д

Дәріс жоспары:

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымы
2. ҚР Ұлттық банкінің негізгі мақсаты, міндеттері мен функциялары
3. Эмиссиялық емес банктер
4. Қаржы институттары

Ұлттық банк — мемлекеттік мекеменің ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға, дербес теңгерімі бар, өзінің филиалдарымен, өкілдіктерімен және ұйымдарымен бірлесіп, сатылап бағыну схемасы бар бірыңғай орталықтандырылған құрылымды құрайды. Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олар келген елдің заңнамасын ескере отырып, Қазақстанда және одан тыс жерлерде өз филиалдары мен өкілдіктерін аша алады.

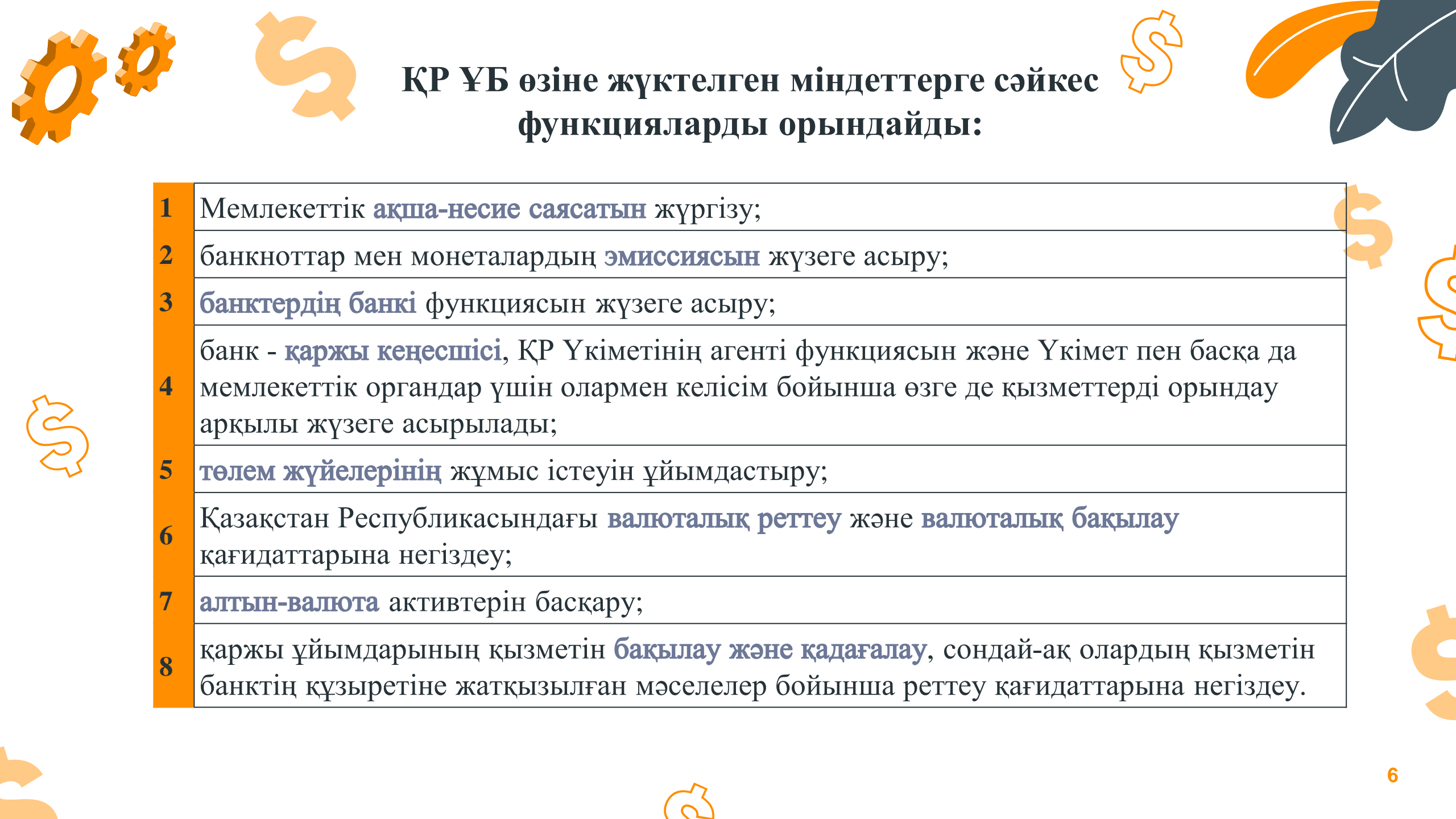
Қазақстан Ұлттық банкінің негізгі
мақсаты елдегі баға тұрақтылығын
қамтамасыз ету.

ҚР ҰБ міндеттері

1. мемлекеттің ақша-несие саясатын әзірлеу және жүргізу;
2. төлем жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету;
3. валюталық реттеуді және валюталық бақылауды жүзеге асыру;
4. қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу

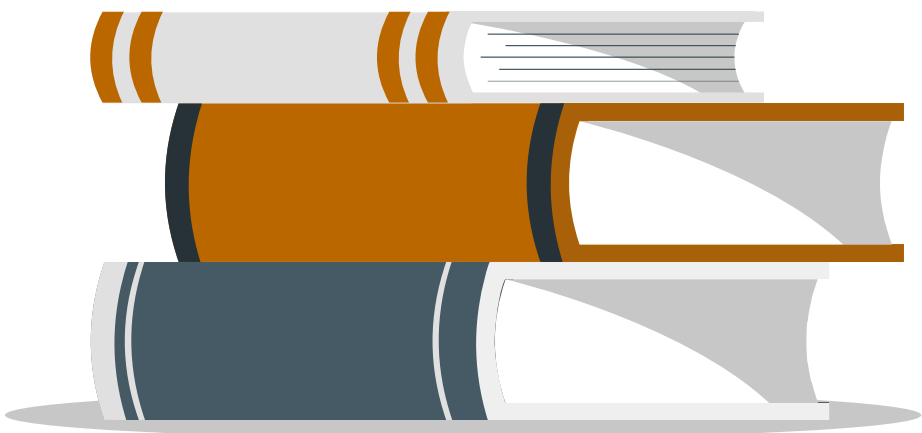

ҚР ҰБ өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес функцияларды орындайды:

- 1 Мемлекеттік **ақша-несие саясатын** жүргізу;
- 2 банкноттар мен монеталардың **эмиссиясын** жүзеге асыру;
- 3 **банктердің банкі** функциясын жүзеге асыру;
- 4 банк - **қаржы кеңесшісі**, ҚР Үкіметінің агенті функциясын және Үкімет пен басқа да мемлекеттік органдар үшін олармен келісім бойынша өзге де қызметтерді орындау арқылы жүзеге асырылады;
- 5 **төлем жүйелерінің** жұмыс істеуін ұйымдастыру;
- 6 Қазақстан Республикасындағы **валюталық реттеу және валюталық бақылау** қағидаттарына негіздеу;
- 7 **алтын-валюта** активтерін басқару;
- 8 қаржы ұйымдарының қызметін **бақылау және қадағалау**, сондай-ақ олардың қызметін банктің құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша реттеу қағидаттарына негіздеу.

Ұлттық Банктің негізгі басымдығы – инфляцияны төмендету бойынша банктің өз мақсатына жауап беретін және қойылған мақсаттың жоғары ашықтығына байланысты нарық қатысушыларының үлкен сенімін қамтамасыз ететін инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу.

Ақша-несие саясатының негізгі құралдары:

Ұлттық Банктің банктерге несиелері бойынша сыйақы (мүдде) ставкаларының деңгейлері;

ҚР ҰБ-ға депозитке салынатын ең төменгі міндетті резервтердің нормативі,

Ресми есептік (дисконттық) мөлшерлеме

Валюта нарығындағы интервенциялар;

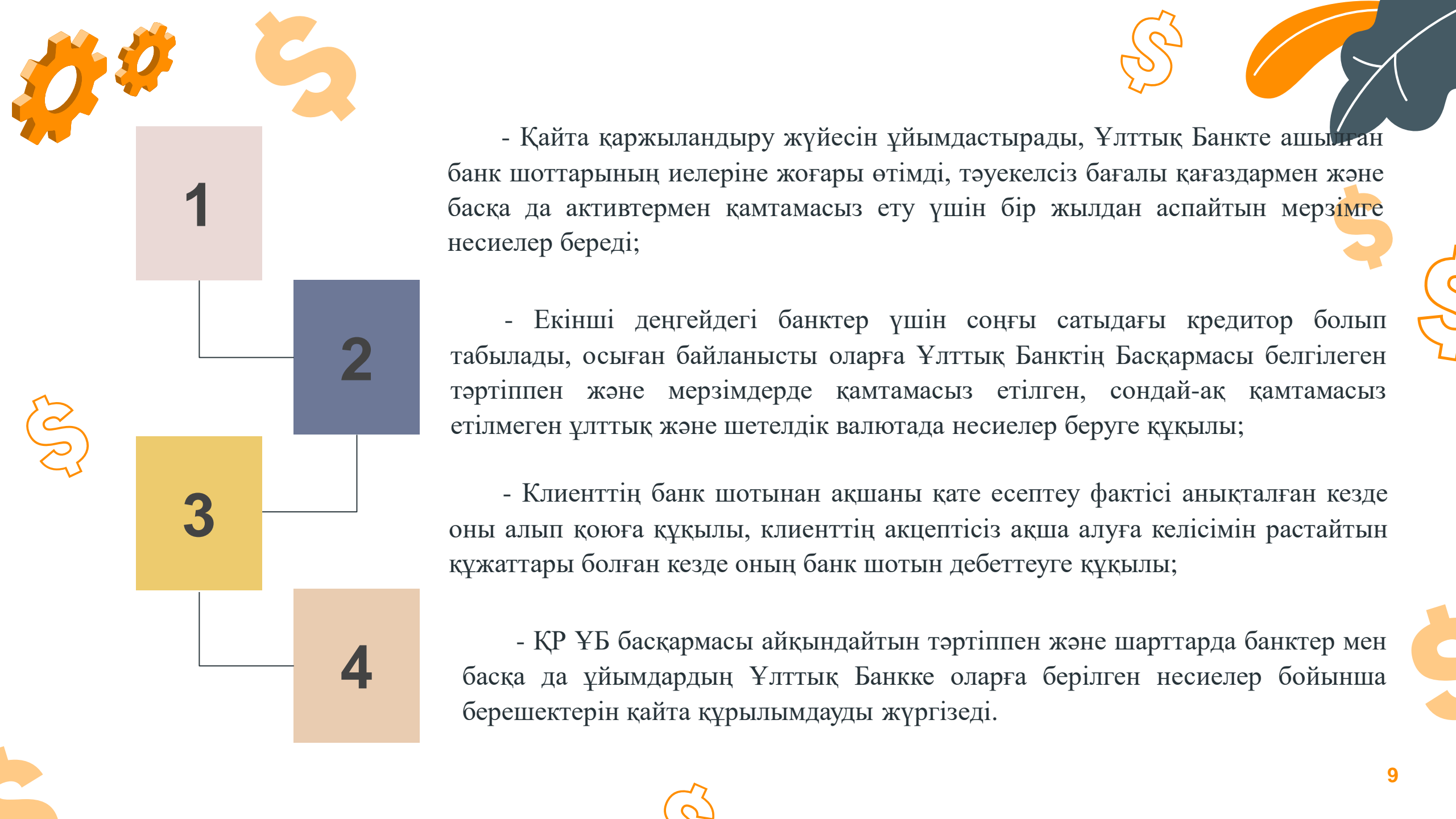
Жекелеген түрлерінің несиелік операцияларының деңгейі мен көлеміне тікелей сандық шектеулер енгізу (ерекше жағдайларда)

Мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алу және сату бойынша ашық нарықтағы операциялар;

Банктерге несиелер;

1

- Қайта қаржыландыру жүйесін ұйымдастырады, Ұлттық Банкте ашылған банк шоттарының иелеріне жоғары өтімді, тәуекелсіз бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін бір жылдан аспайтын мерзімге несиелер береді;

2

- Екінші деңгейдегі банктер үшін соңғы сатыдағы кредитор болып табылады, осыған байланысты оларға Ұлттық Банктің Басқармасы белгілеген тәртіппен және мерзімдерде қамтамасыз етілген, сондай-ақ қамтамасыз етілмеген ұлттық және шетелдік валютада несиелер беруге құқылы;

3

- Клиенттің банк шотынан ақшаны қате есептеу фактісі анықталған кезде оны алып қоюға құқылы, клиенттің акцептісіз ақша алуға келісімін растайтын құжаттары болған кезде оның банк шотын дебеттеуге құқылы;

4

- ҚР ҰБ басқармасы айқындайтын тәртіппен және шарттарда банктер мен басқа да ұйымдардың Ұлттық Банкке оларға берілген несиелер бойынша берешектерін қайта құрылымдауды жүргізеді.

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 наурыздағы №2155 Заңына сәйкес Ұлттық банк ұлттық валютада мынадай операцияларды жүргізеді:

1	өтімділігі жоғары, тәуекелі жоқ бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін Ұлттық банкте алты айдан аспайтын мерзімге ашылған банк шоттарының иелеріне несиелер береді;
2	мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;
3	несиелерді қамтамасыз ету үшін жарамды деп есептейтін депозиттік сертификаттарды, өтеу мерзімі бір жылдан аспайтын борыштық бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;
4	депозиттерді қабылдайды, төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асырады, бағалы қағаздар мен өзге де құндылықтарды сақтауға және басқаруға алады;
5	туынды қаржы құралдарымен операцияларды жүзеге асырады;
6	қажет болған жағдайда Қазақстан Республикасының аумағындағы және одан тыс жерлердегі банктер мен қаржы ұйымдарында шоттар ашады;
7	чектер жазып береді және вексельдер береді;
8	егер бұған заңнамада тікелей тыйым салынбаған болса, өз міндеттеріне сәйкес басқа да банк операцияларын, сондай-ақ өз атынан мәмілелер жасайды.

Ұлттық Банктің несиелерін қамтамасыз етуге арналған кепіл нысанасы болуы мүмкін:

01 - тазартылған алтын;

02 - шетел валютасы;

03 - алты айға дейінгі өтеу мерзімі бар теңгедегі және шетел валютасындағы вексельдер;

04 - бір жылға дейін өтеу мерзімі бар қор биржаларында ресми түрде белгіленген борыштық қағаздар

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, Ұлттық банктің қызметтің мынадай түрлерімен айналысуға құқығы жоқ:

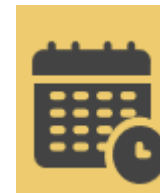
- ұйымдарға қызмет көрсету, сондай-ақ заңды тұлғалардың акцияларын сатып алу;

- қамтамасыз етусіз несие беру;

- сауда және өзге де қызметпен айналысуға;

- берілген несиелерді ұзарту немесе мерзімі өткен вексельдерді жаңартуға рұқсат беру

8-Дәріс-ҚР Ұлттық банкінің операциялары

Дәріс жоспары:

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымы
2. ҚР Ұлттық банкінің негізгі мақсаты, міндеттері мен функциялары
3. Эмиссиялық емес банктер
4. Қаржы институттары

Орталық банк ақша-несие айналымын ұйымдастыру саласында белгілі бір билік функцияларына ие қарапайым банк мекемесі мен мемлекеттік мекеменің ерекшеліктерін біріктіреді. Орталық банк басқа мемлекеттік құрылымдардан тәуелсіздіктің жоғары деңгейімен сипатталады. Қазақстан Ұлттық банкінің негізгі мақсаты елдегі баға тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады.

Орталық банктің басшысын мемлекет басшысы немесе парламент тағайындайды. Әдетте, Үкіметке батыстың дамыған елдерінің банктік заңнамасына сәйкес осы жоғары лауазымға үміткерлерді таңдау құқығы беріледі. Орталық банк, әдетте, арнайы өкілеттіктерге ие акционерлік қоғам түрінде құрылады. Көп жағдайда оның капиталы мемлекетке тиесілі, бірақ акционерлер коммерциялық банктер және басқа қаржы институттары бола алады.

Бірақ орталық банктің капиталы мемлекетке тиесілі ме, жоқ па, тарихи тұрғыдан банк пен Үкімет арасында тығыз байланыс орнады, олар қазіргі кезеңде ерекше күшейе түсті. Үкімет елдің несие жүйесіндегі соңғысының маңызды рөліне, оның экономикалық саясатына байланысты орталық банктің сенімділігіне мүдделі.

Алайда, Орталық банк пен мемлекеттің өзара байланысы оның саясатына шексіз әсер етуі мүмкін дегенді білдірмейді. Орталық банк, оның капиталының тиесілігіне қарамастан, заңды түрде тәуелсіз: оның мүлкі мемлекет мүлкінен бөлек және оны меншік иесі ретінде басқарады. Орталық Банктің атқарушы биліктен тәуелсіздік деңгейі әр түрлі елдерде әр түрлі.

Орталық банктердің тәуелсіздік деңгейі бірдей емес, мысалы, ең тәуелсіз неміс Федералды банкінен бастап үкіметке толық тәуелді Франция Банкіне дейін.

Қазақстанның екі деңгейлі банк жүйесі бар. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚР ҰБ) Орталық банк болып табылады және Қазақстанның банк жүйесінің жоғарғы (бірінші) деңгейін білдіреді.

Ұлттық банк басқа елдердің орталық банктерімен және банктерімен қарым-қатынастарда, халықаралық банктерде және өзге де қаржы-несие ұйымдарында Қазақстан Республикасының мүдделерін білдіреді. ҚР ҰБ өз міндеттерін орындау кезінде пайда алу мақсатын басшылыққа алмауы тиіс.

ҚР Ұлттық банкінің құқықтық мәртебесі ҚР Конституциясымен, 30.03.95 ж. №2155 «ҚР Ұлттық Банкі туралы» ҚР Заңымен, «Банктер және банк қызметі туралы» ҚР Заңымен, Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен және Қазақстан Республикасы жасасқан халықаралық шарттармен (келісімдермен) айқындалады.

Қазақстанның Ұлттық Банкіне келесі міндеттер жүктеледі:

- 1) мемлекеттің ақша-несие саясатын әзірлеу және жүргізу;
- 2) төлем жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету;
- 3) валюталық реттеуді және валюталық бақылауды жүзеге асыру;

ҚР ҰБ өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес функцияларды орындайды:

- 1) Мемлекеттік ақша-несие саясатын жүргізу;
- 2) банкноттар мен монеталардың эмиссиясын жүзеге асыру;
- 3) банктер Банкінің функциясын жүзеге асыру;
- 4) банк - қаржы кеңесшісі, ҚР Үкіметінің агенті функциясын және Үкімет пен басқа да мемлекеттік органдар үшін олармен келісім бойынша өзге де қызметтерді орындау арқылы жүзеге асырылады;
- 5) төлем жүйелерінің жұмыс істеуін ұйымдастыру;
- 6) Қазақстан Республикасындағы валюталық реттеу және валюталық бақылау қағидаттарына негіздеу;
- 7) алтын-валюта активтерін басқару;
- 8) қаржы ұйымдарының қызметін бақылау және қадағалау, сондай-ақ олардың қызметін банктің құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша реттеу қағидаттарына негіздеу.

Ұлттық Банктің негізгі басымдығы – инфляцияны төмендету бойынша банктің өз мақсатына жауап беретін және қойылған мақсаттың жоғары ашықтығына байланысты нарық қатысушыларының үлкен сенімін қамтамасыз ететін инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу.

Ақша-несие саясатының негізгі құралдары:

- Ұлттық Банктің банктерге несиелері бойынша сыйақы (мүдде) ставкаларының деңгейлері;

- ҚР ҰБ-ға депозитке салынатын ең төменгі міндетті резервтердің нормативі, оның ішінде тартылған қаражаттың мерзімі, көлемі және түрлері бойынша саралау мүмкіндігі бар (резервтік талаптар);

- мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алу және сату бойынша ашық нарықтағы операциялар;

- банктерге несиелер;

- валюта нарығындағы интервенциялар;

- жекелеген түрлерінің несиелік операцияларының деңгейі мен көлеміне тікелей сандық шектеулер енгізу (ерекше жағдайларда);

- ресми есептік (дисконттық) мөлшерлеме.

Ұлттық банк қайта қаржыландырудың ресми ставкасын, сондай-ақ ол жүргізетін операциялар бойынша сыйақының (мүдденің) өзге де ставкаларын белгілейді. Қайта қаржыландырудың ресми ставкасы ақша нарығының жалпы жағдайына, несиелер бойынша сұраныс пен ұсынысқа, инфляция деңгейіне және инфляциялық күтулерге байланысты.

2023 жылы 25 тамызда Ұлттық банк базалық мөлшерлемені 2020 жылдан бері алғаш рет +/- 1 пайыздық тармақ дәлізімен жылдық 16,5 пайызға дейін төмендетті. Базалық мөлшерлеменің өзгеруі жаңартылған болжамдарға, деректерді талдауға және инфляциялық тәуекелдер балансын бағалауға байланысты болды. Бұғанға дейін Ұлттық банк мөлшерлемені 2020 жылы төмендеткен болатын: сәуірде (12-ден 9,5 пайызға дейін), одан кейін шілдеде (9,50-ден 9 пайызға дейін). Ұлттық банктің мәліметінше, Қазақстанда инфляциялық үдерістер баяулауды жалғастыруда . 2023 жылдың шілдесінде жылдық инфляция 14 пайызды құрады.

Қазақстан Ұлттық Банкі банктер Банкінің функциясын жүзеге асыру үшін:

- қайта қаржыландыру жүйесін ұйымдастырады, Ұлттық Банкте ашылған банк шоттарының иелеріне жоғары өтімді, тәуекелсіз бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін бір жылдан аспайтын мерзімге несиелер береді;

- Екінші деңгейдегі банктер үшін соңғы сатыдағы кредитор болып табылады, осыған байланысты оларға Ұлттық Банктің Басқармасы белгілеген тәртіппен және мерзімдерде

қамтамасыз етілген, сондай-ақ қамтамасыз етілмеген ұлттық және шетелдік валютада несиелер беруге құқылы;

- клиенттің банк шотынан ақшаны қате есептеу фактісі анықталған кезде оны алып қоюға құқылы, клиенттің акцептісіз ақша алуға келісімін растайтын құжаттары болған кезде оның банк шотын дебеттеуге құқылы;

- ҚР ҰБ басқармасы айқындайтын тәртіппен және шарттарда банктер мен басқа да ұйымдардың Ұлттық Банкке оларға берілген несиелер бойынша берешектерін қайта құрылымдауды жүргізеді.

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 наурыздағы №2155 Заңына сәйкес Ұлттық банк ұлттық валютада мынадай операцияларды жүргізеді:

1) өтімділігі жоғары, тәуекелі жоқ бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін Ұлттық банкте алты айдан аспайтын мерзімге ашылған банк шоттарының иелеріне несиелер береді;

2) мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;

3) несиелерді қамтамасыз ету үшін жарамды деп есептейтін депозиттік сертификаттарды, өтеу мерзімі бір жылдан аспайтын борыштық бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;

4) депозиттерді қабылдайды, төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асырады, бағалы қағаздар мен өзге де құндылықтарды сақтауға және басқаруға алады;

5) туынды қаржы құралдарымен операцияларды жүзеге асырады;

6) қажет болған жағдайда Қазақстан Республикасының аумағындағы және одан тыс жерлердегі банктер мен қаржы ұйымдарында шоттар ашады;

7) чектер жазып береді және вексельдер береді;

8) егер бұған заңнамада тікелей тыйым салынбаған болса, өз міндеттеріне сәйкес басқа да банк операцияларын, сондай-ақ өз атынан мәмілелер жасайды.

Ұлттық Банктің несиелерін қамтамасыз етуге арналған кепіл нысанасы болуы мүмкін:

- тазартылған алтын;

- шетел валютасы;

- алты айға дейінгі өтеу мерзімі бар теңгедегі және шетел валютасындағы вексельдер;

- бір жылға дейін өтеу мерзімі бар қор биржаларында ресми түрде белгіленген борыштық қағаздар.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, Ұлттық банктің қызметтің мынадай түрлерімен айналысуға құқығы жоқ:

- ұйымдарға қызмет көрсету, сондай-ақ заңды тұлғалардың акцияларын сатып алу;

- сауда және өзге де қызметпен айналысуға;

- қамтамасыз етусіз несие беру;

- берілген несиелерді ұзарту немесе мерзімі өткен вексельдерді жаңартуға рұқсат беру.